

Анатолій Колот (Україна), Оксана Герасименко (Україна)

РИНОК, ДЕРЖАВА І БІЗНЕС В КООРДИНАТАХ НОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Анотація

Становлення нової економіки, яка приходить на зміну економіці індустріальній і має багатовекторний вимір¹, зумовлює глибинні трансформації у всіх сферах суспільного буття, приводить до появи нових форм і способів організації взаємодій між інститутами, що функціонують на полі соціально-економічного розвитку. Актуальність дослідження обумовлена необхідністю теоретико-прикладного обґрунтування нового суб'єктного складу та мережевої взаємодії цих інститутів. Науково-практична значущість дослідження полягає в обґрунтуванні становлення і розвитку сучасних інститутів та утвердження нового формату їх взаємодії в рамках нової економіки. Результати дослідження спрямовані на виявлення новітніх трендів модернізації функцій інститутів у тріаді «ринок – держава – бізнес». Предметом дослідження є теоретико-прикладні засади суспільного феномену «ринок – держава – бізнес». Методологічною основою досягнення поставленої мети є системний та міждисциплінарний підходи в дослідженні перерозподілу ролей між зазначеними інститутами та вдосконалення форм їхньої взаємодії у процесі забезпечення стійкого розвитку. Мета дослідження – науково-теоретичне обґрунтування нової конфігурації суспільного феномену «ринок – держава – бізнес». Принциповою позицією авторів є переконання в тому, що нову інтерпретацію мають набути якщо не всі, то більшість категорій і понять, котрі віддзеркалюють явища і процеси, що відбуваються у ланцюгу «ринок – держава – бізнес». Доводиться необхідність нового, неординарного, нетрадиційного осмислення більшості явищ і процесів, що пов'язані з функціонуванням провідних інститутів економіки та суспільства. У статті подано авторський погляд на сучасну роль кожного з означених інститутів, їхню взаємодію у процесі забезпечення стійкого розвитку. Особливу увагу приділено обґрунтуванню трансформації функцій держави та бізнесу за сучасних умов. Автори переконують у тому, що нового осмислення потребує сучасна роль та місце провідних інститутів, що мають забезпечити стійкий розвиток.

Ключові слова: нова економіка, держава, бізнес-організації, нові форми взаємодії.

Код JEL: D 210, H 110,

¹ Авторське бачення феномену нової економіки наведено нижче.

Вступ

Динамізм, масштабність і багатовекторність змін у всіх сферах суспільного буття є чи не найвизначальнішими рисами соціально-економічного розвитку на зламі двох тисячоліть. Це висуває нові, надскладні вимоги перед економічною наукою, основним завданням якої було і залишається дослідження об'єктивних закономірностей еволюції суспільства загалом і його економічної системи зокрема, з'ясування домінант та імперативів суспільного поступу. Кожний етап розвитку економічної системи пов'язаний з переоцінкою ролі ресурсів, чинників, їх пріоритету, як і ролі інститутів, що функціонують на полі соціально-економічного розвитку.

Перетворення, що відбуваються у трикутнику «ринок – держава – бізнес» – це навіть не радикальні зміни, а повна, всеохоплююча трансформація, стан, коли змінюється усе, або майже усе – цінності, мотиваційні настанови, ієрархія, першоджерела розвитку, структура ресурсів, форми та технології взаємодії тощо.

Якими є наслідки цієї повної, всеохоплюючої трансформації? Стає світ економіки та її інститути кращими чи гіршими? Дати однозначну відповідь на це запитання неможливо. Можна лише констатувати, що економіка стає іншою, в якій стабільність межує з нестабільністю, типовість з атиповістю, лінійність заміщується нелінійністю, а стандартність – нестандартністю.

Немає сумніву у тому, що динамізм, масштабність, багатовекторність змін у всіх сферах економічного буття, поява та розвиток нових форм взаємодії інститутів економіки та суспільства будуть визначальними трендами найближчих десятиліть. За таких умов особливого значення набуває роль міждисциплінарних, системних досліджень, без яких стає неможливим ані прогнозувати, ані пояснювати та зрозуміти тренди, домінанти, наслідки економічних трансформацій.

Без перебільшення можна стверджувати, що в суспільстві, як, на превеликий жаль, і серед науковців домінує утилітарне, а точніше обмежене, спрощене уявлення щодо джерел, тенденцій, напрямів розвитку провідних інститутів сучасної економічної системи, їх взаємозв'язку та взаємообумовленості. Феномен антиномії процвітає у суспільній свідомості, а до сформованості сучасного економічного мислення ще далеко. Маємо підкреслити, що відповіді на численні запитання, які постають перед науковцями стосовно розвитку інститутів економіки та утвердження нових форматів їх взаємодії стає дедалі складніше і не в останню чергу через великомасштабні, різновекторні, швидкоплинні зміни у світі економіки та її інститутів. Філософське трактування проблем, що постають перед кожним ученим на рубежі тисячоліть, знаходимо в сентенції Пауло Коельо, який зазначав про зміну всіх запитань у ту мить, коли знайшлись правильні відповіді [П.Коэльо, 2008].

Чимало авторитетних дослідників стверджують, і з ними важко не погодитись, що економічні школи продукують знання, судження, які наближені до поверхні буття, вони не поглиблюються до ґрунтового, цілісного бачення світу економіки, його інститутів, форм

взаємодії останніх. Так лауреат Нобелівської премії з економіки (2002 р.) Вернон Сміт наголошує на тому, що на рубежі двох століть він відчув необхідність заново вивчати і переглядати немало постулатів сучасних економічних теорій. Вернон Сміт звертає увагу на те, що реалії економічного розвитку часто-густо не узгоджуються з поширеними теоретичними конструкціями. Він також допускає, що окремі його колеги змінюють лише функцію корисності, доповнюючи «власний» зиск зиском «інших» і таким чином приводять результати своїх експериментальних досліджень у поверхневу відповідність з теорією [R. Solow (Editor), 2014].

Наскрізною думкою, що пронизує одну із найвідоміших монографій американського економіста Хаймана Мінскі — учня Йозефа Шумпетера та Василя Леонт'єва, є заклик до перегляду парадигми сучасної економічної науки, до критичного перегляду багатьох постулатів основної сучасної течії економічної думки, до наукового опрацювання альтернатив, які могли б реально збагатити теорію, розширити її горизонти та методологічний арсенал [H. Minsky, 2008]. Автор згаданої монографії наголошує на тому, що справа навіть не у вдосконаленні вже існуючого методологічного інструментарію, як у необхідності включення до предметної складової економічної науки тих надбань, які недооцінювалися, а то й зовсім ігнорувалися економістами і залишаються складовою філософії, соціології, психології, культурології та інших наук. У заключному розділі цієї монографії автор робить невтішний для економічної спільноти висновок : сучасні провали економічної політики пов'язані з банальністю ортодоксального економічного аналізу, перетворенням економічної теорії у серію тривіальних політичних маніпуляцій.

На думку українського вченого А. Гальчинського, нову культуру наукового мислення слід пов'язувати з домінантою принципу ймовірності, а отже, зі зростаючою багатоаспектністю суспільних, зокрема економічних перетворень. Настає або, можливо, вже й настав, — зазначає цей вчений, — кінець ери усталених істин. Сходить зі свого п'єдесталу принцип функціональної раціональності, на фундаменті якого вибудувана вся система канонічних узагальнень. У цій ситуації істина не може бути загальною та універсальною. Відповідно руйнується і наявна методологія простих схем, на наукових засадах якої сформовано чинну конструкцію економічної теорії [А. Гальчинський, 2010].

Складовою сучасної місії науковців є пояснення з висоти XXI ст. новітньої ролі, функцій провідних інститутів економіки і суспільства та форм їх взаємозв'язку та взаємодії. Дійсно, подібно тому, як нова економіка (вона ж «економіка знань», «мережева економіка», «економіка людини», «метаекономіка» — від гр. meta — поза, за межами, отже, економіка поза традиційного її розуміння) перестає бути економікою у канонічному контексті, так і немало явищ, процесів, відносин сучасної доби набувають і надалі будуть набувати іншого, неканонічного змісту.

1. Методологія.

Сучасна економічна наука досліджує інститути економіки здебільшого в контексті взаємодії ринку та держави. При цьому не приділяється достатньої уваги як трансформації їх ролей у виконанні традиційних функцій, так і змісту взаємодій, що виникають між ними в умовах трансформації економіки та суспільства на рубежі тисячоліть.

Сучасні адепти ринкового фундаменталізму² Фрідріх фон Хайек, Людвіг фон Мізес продовжують стверджувати, що вільний ринок усе відрегулює і реальністю є відродження вільних ринків та їх безумовних переваг [F. Hayek, 1988; L.Mises,1985].

Водночас прибічники інших наукових позицій навпаки стверджують, що банкрутство ринкового фундаменталізму — це вже реалії сьогодення [A. Kaletsky, 2016].

Що ж реально відбувається на «полі» соціально-економічного розвитку? Що та/або хто насправді банкрутує та які доміанти і тренди у світі економіки є реальністю? Які зміни вже відбулися, і яких трансформацій слід очікувати у трикутнику «ринок – держава – бізнес»? Очевидною є необхідність методологічного обґрунтування нової конфігурації складу та взаємодій суб'єктів у зазначеній тріаді.

Поділяємо думку Ю. М. Осіпова, засновника російської наукової школи філософії господарства, який з приводу застарілості методологічних засад сучасної економічної науки, неприйнятності домінантного категоріального апарату та інших провалів сучасної економічної теорії зазначає, що все розумне зі світоглядного минулого, понятійного, словесного сьогодні нікуди не придатне. Слова є, поняття є, теорії є, концепти є, але всі вони застаріли і не відображають усього, що відбувається навколо. Усе це важко зрозуміти, — пише він, — але це, на жаль або на щастя, саме так! Це лише здається, що думки та погляди Платона та Арістотеля, Гегеля та Канта або Маркса та Леніна все ще актуальні, хоч багато що з написаного ними нібито залишається і сьогодні навіть злободенним, але, на жаль, переважно це лише здається. Це не означає, що все інтелектуальне надбання минулого треба відкинути і забути, це лише означає, що сидіти на цій спадщині і думати, що титани нам щось раптом самі підкажуть, наївно і безпідставно [Р. С. Гринберг, К. А. Бабкин, А. В. Бузгалин, 2014].

За умов, що склалися, дедалі більш нагальною стає потреба в поглибленні теоретико-методологічних засад і розробленні теоретико-прикладних сценаріїв появи нових та розвитку

² Ідея ринкового фундаменталізму як доктрина невтручання держави в економіку розвинена Дж. Соросом у книзі «Криза глобального капіталізму» (*The Crisis of Global Capitalism: Open Society Endangered. By George Soros. Published by Public Affairs, New York, 1998, 245 p.p.*). Сутність такої ідеології зводиться до поширення суто ринкових принципів поведінки на всі без винятку сегменти суспільного життя, утвердження верховенства ринкових цінностей. Зростання ідеологічного впливу ринкового фундаменталізму стало проявом еволюції економічної думки від мейнстріму "монетаристської контрреволюції" до нової класичної макроекономіки. Як зазначає Сорос, ринковий фундаменталізм - більш вдалий термін вільного ринку (*laissez faire*). Згідно ідеології вільного ринку ринки прагнуть до рівноваги, а рівноважний стан означає найбільш ефективний розподіл ресурсів; будь-які обмеження свободи конкуренції знижують ефективність ринкового механізму, тому їм слід опиратися.

існуючих форм взаємодії провідних інститутів економічної системи. Намагання багатьох науковців пояснити явища і процеси методологічним інструментарієм, що «спрацьовував» у доіндустріальну та індустріальну добу, породжує так звані зомбі-ідеї, які спрямовують економічну думку у глухий кут та не слугують теоретичним підґрунтям вирішення практичних завдань, що постають перед економікою та суспільством. Навіть класичні «канонізовані» терміни, поняття, судження в економіці першої чверті XXI ст. потребують іншої інтерпретації, іншого звучання та сприйняття.

Автори доводять, що розвиток та форми взаємодії провідних інститутів сучасної, нової економіки неможливо представити, подати, описати, керуючись усталеними канонами, так званими вічними постулатами, лінійними залежностями, одновимірними характеристиками. Матеріали статті мають сприяти утвердженню нового наукового мислення щодо взаємозв'язку, підпорядкованості, взаємообумовленості ринку, держави та бізнесу. Автори статті закликають потенційних читачів дивитися на світ економіки своїми, відкритими очима, а не крізь окуляри сформованих стереотипів, еkleктичних суджень, узагальнень того, що вже давно минуло.

Методологічною основою досягнення поставленої мети стали системний та міждисциплінарний підходи³ в дослідженні суспільного феномену «ринок – держава – бізнес». Однією з ключових причин, що актуалізують проблематику міждисциплінарності, є ускладнення соціально-економічних проблем і необхідність радикального оновлення методологічного інструментарію економічних досліджень. Акцентуємо увагу на тому, що таке оновлення пов'язане перш за все з розбудовою нової економіки, для якої характерні інші структура та ієрархія факторів розвитку.

Приблизно таких же позицій дотримується і відомий американський соціолог Річард Флоріда. У монографії цього вченого, яку американська преса назвала «надзвичайно інтригуючою», і «заворожуючою» стверджується, що нова економіка (у термінології цього соціолога – креативна економіка) має інші у порівнянні з індустріальною економікою рушійні сили розвитку, а саме, повсюдно прослідковується небачена дотепер роль креативності і зростання впливу нового креативного класу. Досліджувати креативну економіку методологічним інструментарієм індустріальної доби, – вважає Річард Флоріда, – принаймні нерационально [R. Florida, 2002].

Перехід від індустріальної економіки до економіки з іншими якостями та рушійними силами розвитку супроводжується активним науковим опрацюванням трансформаційних

³ Принагідно підкреслимо, що *міждисциплінарність* – це взаємопроникнення, взаємозбагачення підходів і методів різних наук (дисциплін); це можливість виявити, розпізнати те, що було прихованим у надрах окремо взятої науки, за умови використання методів та інструментарію інших наук. Водночас, за баченням авторів, *міждисциплінарність* – це спосіб, напрям, філософія збагачення, уточнення, розвитку існуючих уявлень стосовно явищ, процесів, які є предметом наукового пізнання; наголошуємо на тому, що *міждисциплінарність* – це не тільки і не стільки механічне поєднання методології різних споріднених наук, запозичення їхніх здобутків. Центральна ланка цього феномена – це нова філософія пояснення природи, тенденцій, домінант розвитку нової економіки і сучасного суспільства, це ключ до розуміння того, як функціонує сучасна економічна система.

процесів та введенням у обіг нових понять стосовно сучасної економіки та соціуму. У літературі можемо натрапити на десятки термінів: «постіндустріальне суспільство» [Д.Белл, 1999], «постіндустріальний капіталізм» [Р. Хейлбронер, 1973], «посткапіталістичне суспільство» [Р. Дарендорф, 1964], «суперіндустріальне суспільство» [Э. Тоффлер, 2008], «суспільство третьої хвилі» [А. Тоффлер, 1980], «суспільство інформатики і зв'язку» [Шкка Niiniluoto, 2003], «техносупільство» [Б. Гейтс, 1996], «суспільство науки» [R. Kreibich, 1986], «інформаційна економіка» [G. Stigler, 1961], «сервісна, терціарна економіка або економіка третинного сектору» [B. Christensen, 2001], «епоха інтелектуального капіталу» [W. Hodson, 1993], «комп'ютерна епоха» [H. Shaiken, 1995], «суспільство професіоналів» [H. Perkin, 1996], «постекономічне суспільство» [H. Kahn, 1967].

Водночас підкреслимо, що серед багатоманіття термінів, які наведені вище, широке офіційне визнання отримали два — «нова економіка» (неоекономіка) (вперше офіційно прозвучав у Доповіді Президента США в 2001 р.) і «економіка знань» або «економіка, що заснована на знаннях».

У вступі до монографії Хеннінга Клодта зазначається: Індустріальна економіка входить у «нову економіку», для якої визначальним є виробництво, обробка і поширення інформації. Оскільки інформація як економічне благо має низку властивостей, які докорінно відмінні від властивостей традиційних економічних благ, то докорінно змінюватимуться і ринкові та конкурентні структури, а отже й інституційні правила ринкової економіки [H. Klodt, 2003].

Всебічний аналіз фундаментальних цивілізаційних процесів, що відбуваються в економіці і суспільстві під впливом інформаційно-комунікаційних технологій та інших глобальних трансформацій, міститься у праці відомого американського вченого М. Кастельса [М. Кастельс, 2000]. За його висновками, провідною характеристикою сучасного суспільства є мережева логіка його базової структури, що ґрунтується на гнучких горизонтально орієнтованих глобальних мережах та обміні ресурсами.

У сучасній економіці новим стає все або майже все. Так, нові технології (інформаційно-комунікаційні, нанотехнології тощо) являють собою не традиційний розвиток продуктивних сил, а принципово нову виробничо-економічну систему. Нова економіка — це й нові, диференційовані види товарів і послуг, які все більше створюються не відокремленням від природного матеріалу непотрібних елементів (токарна обробка, виплавка металу, оброблення деревини тощо), а комбінованим з'єднанням елементарних частинок. Нова економіка — це й нова мережа зв'язків та відносин. Ідеться про новий формат економічних відносин, нові швидкості і нові форми обміну інформацією, нові швидкості переміщення матеріальних, фінансових і соціальних ресурсів, нові форми та нові швидкості укладання угод, доставки продукції та здійснення фінансових операцій. Нова економіка — це й застосування нових технологій та інших інновацій у виробництво «традиційних», «індустріальних» благ. Нова

економіка — це й нова людина. У методологічній конструкції, що обстоюється авторами, людина постає як мета і стратегічний ресурс соціально-економічного розвитку. Водночас нашою принциповою позицією є й те, що на сучасному етапі розвитку економіки і суспільства економічна і соціальна складові суспільного поступу помінялися місцями, домінантою номер один стають соціально-трудова прерогативи, людський розвиток. Водночас іншого формату набуває взаємодія економічної і соціальної компонент розвитку, які надтісно переплетені та мають функціонувати як єдиний цілісний механізм [А. М. Колот, О. І. Кравчук, 2015].

Згаданий вище Річард Флоріда зауважує, що перед науковою спільнотою постає завдання створити нові форми суспільних зв'язків, які відповідають добі креативності, оскільки колишні втратили сенс, вони вже не придатні для людей нового типу і на їх основі зробити спробу здійснити колективну мрію про краще майбутнє і добробут для всіх [R. Florida, 2002].

Якщо в традиційній системі господарювання основними рушійними факторами розвитку є переважно матеріально-енергетичні, то в новій економіці на передньому плані перебувають нематеріальні активи. Це означає, що об'єкти наукових досліджень у дотеперішній і новій економіці докорінно різняться. Тепер на першому плані має бути соціально-трудова сфера і адекватні їй явища і процеси, які дедалі складніше досліджувати у звичних координатах механіко-матеріалістичного підходу.

Елементи міждисциплінарного підходу в дослідженнях соціально-економічного спрямування були наявні й дотепер. Утім масштаби і ефективність міждисциплінарної практики в економіці в цілому і щодо пояснення сучасної ролі провідних інститутів та механізмів їх взаємодії, зокрема, залишаються вкрай недостатніми. Відсутній плідний діалог між представниками споріднених наукових шкіл щодо запозичення методологічного інструментарію, бракує об'єднання зусиль у розв'язанні прикладних завдань. За нашою оцінкою, серед представників світової наукової спільноти *не домінує* переконання у тому, що міждисциплінарність — це проблема і завдання глобального характеру, за якими майбутнє наукових досліджень і розвитку практики господарювання. Вважаємо за важливе зазначити, що конструктивний синтез теоретичних досліджень має передбачати не просто міждисциплінарну кооперацію, а взаємозбагачення на методологічному рівні, формування системного, цілісного бачення світу економіки, проблем і суперечностей його розвитку.

Для того, щоб у черговий раз не імітувати модернізацію чи активізацію, а усвідомлено розробляти реалістичну соціально-економічну політику, конче треба знати природу глибинних процесів, тренди нової економіки, розуміти, що залишається «за кадром» та перешкоджає стійкій соціальній динаміці. Саме це змушує нас шукати нове наукове знання у царині розвитку та взаємодії інститутів, явищ і процесів, що перебувають у тріаді «ринок – держава – бізнес». Час простих рішень минув. Пора позбутися наслідків і недалекого минулого, і навіть

сьогодення, коли компілювання, антиномізація, еkleктика заповнили більшість економічних видань. Такі наукові «здобутки» у кращому випадку є просто некорисними, а в гіршому – відтворюють спотворене економічне мислення та унеможливають формування виваженої соціально-економічної політики. За використання ж сучасного методологічного інструментарію з'являється можливість відмовитись від багатьох так званих вічних постулатів, істин, усталених канонів і одночасно відкрити нові грані світу як економічного, так і позаекономічного.

2. Огляд літератури.

Дослідження різнопланових аспектів інтеграції ринкових та державних механізмів здійснювалось багатьма теоріями та їх течіями, зокрема в рамках неокласичної та кейнсіанської традицій. При цьому домінантою поставало дослідження конфронтації двох полюсів економічного простору — ринку та держави. Проте, в нинішніх реаліях існують три полюси взаємодії замість двох. Так відомий економіст сучасності, співавтор колективної монографії «Політика в епоху жорсткої економії» К. Крауч [C. Crouch, 2011] звертає увагу на те, що конфлікт між ринком і державою, який, здавалося б, визначає сутність політичної боротьби у багатьох країнах, насправді відвертає нашу увагу від існування третьої, потужнішої сили, яка здатна значною мірою впливати на ринок і державу, а саме корпорацій. Політика початку ХХІ століття вже не є протистоянням цих трьох сил, вона перетворилася на взаємовигідне їх співіснування, тим самим втілюючи тенденцію минулого століття з посилення ролі корпорацій у політиці і навіть зміцнення їхньої позиції після світової кризи. Залучення корпорацій до процесу прийняття рішень, на думку вченого, не пояснюється і не виправдовується жодною з наявних економічних теорій, утім цей процес став невід'ємною складовою нашого суспільного життя. Якщо неолібералізм як теорія і наполягає на додержанні певних умов у політиці, то серед них є вимога чіткого розподілу державної влади і ринку. Проте, якщо виявиться, що реалізація неоліберальної політики неминуче призведе до виникнення тісного взаємозв'язку між приватними корпораціями й урядом, то домінантній політичній ідеології буде завдано непоправної шкоди.

Проблематиці зміни формату взаємовідносин інститутів ринкової економіки присвячено наукові праці К. Крауча [C. Crouch, 2011], нова роль держави в новій економіці та сучасному суспільстві обґрунтовується в роботах Л. Мізеса [L. Mises, 1985], Н. Флігстіна [N. Fligstein, 2001], А. Ельянова [А. Эльянов, 1998]. Нове уявлення про організацію як інститут відображено в результатах наукових досліджень М. Аокі [A. Masahiko, 2010], Д. Белла [D. Bell, 1976].

3. Виклад основного матеріалу.

3.1. Нова філософська платформа взаємодії у системі «риннок – держава – бізнес».

Якщо дивитися на сучасний світ економіки та її інститути не очима ортодоксального ліберала чи неокласика, а очима неупередженого суспільствознавця, здатного до змін,

сприйняття реалій та викликів сьогодення, то у трикутнику, що є об'єктом дослідження, виявимо небачені раніше зміни, глобальні перетворення, новий формат відносин та взаємодії, що не «вписуються» у постулати жодної з існуючих теорій. Там можна відслідкувати і новий формат глобального, мережевого ринку з новими форматами конкуренції; і «друге дихання» державного капіталізму; і нові гібридні форми інститутів та механізмів їх взаємодії; і принципово нову роль та функції бізнес-організацій з власними освітніми, транспортними, пенсійними та іншими системами. Світ економіки, образно кажучи, перевернувся, а тому необхідні нові ідеї, неординарні судження, нова методологія наукових досліджень, які мають подолати так звані «вічні» істини, що на повірку постають атрибутами далекого минулого, і які не мають права на існування.

Щоденно переконуємося у правоті твердження — для того, щоб змінити світ на краще, необхідно навчитися думати інакше, опановувати інший тип економічного мислення, долати стереотипи та так звані «вічні» аксіоми. Упродовж останніх десятиліть пояснення ролі ринку в сучасній економічній системі формувалося за домінування постулатів неолібералізму. У якості мантри сприймалися твердження Фрідріха фон Хайєка на кшталт : якщо ринок залишити у спокої і припинити будь-який політичний вплив на нього, то це призведе до виникнення спонтанного порядку на благо усього суспільства [Ф. Хайек, 2016]. Фінансово-економічна криза, що стартувала у 2008 р., і подальші перманентні кризові явища переконують у тому, що замість обіцяного ідеологами неолібералізму «спонтанного порядку» світова економіка отримала спонтанний хаос і світла у «кінці тунелю» все ще не видно. Втім немало вчених-економістів, включаючи видатних гуру, все ще роблять вигляд, що нічого неординарного не сталося, і ера «спонтанного порядку» ось-ось настане. Інколи складається враження, що в сучасній економічній науці відбувається «**інволюція**» — рух від вищого до нижчого або майже як у **традиціоналістів**, у яких земна куля рухається від золотого віку до залізного.

Нова філософія взаємодії у системі «риннок – держава – бізнес» детально представлена у монографічному дослідженні відомого економіста і соціолога сучасності, професора економічної соціології Уорікського університету Коліна Крауча «Дивна не-смерть неолібералізму» [C. Crouch, 2011]. У передмові до цієї монографії Колін Крауч справедливо наголошує на тому, що після світової фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. економічні ідеї, які правили західним світом, узагальнена назва яких — «неолібералізм», мали б втратити свою гегемонію. Втім цього не сталося. Натомість усі ми стали свідками дивної не-смерті неолібералізму. Як зазначає Колін Крауч, ключовим для цієї загадки є той факт, що реальний неолібералізм, який можна протипоставити ідеологічно чистому неолібералізму, далеко не настільки вірний вільному ринку, як стверджується. Скоріше, він відданий гігантській корпорації, що визначає суспільне життя. Зіштовхнення ринку і держави, яке, здавалося б, є основною складовою конфлікту у багатьох суспільствах, приховує наявність цієї третьої сили, яка будучи набагато сильнішою двох інших, видозмінює їхні дії. Політика початку XXI ст., яка

продовжує тенденцію попереднього століття, скоріше посилена, аніж послаблена кризою, являє собою не протистояння, а низку прийнятих компромісів трьох цих сил. І далі Колін Крауч аналізує чинники, які обумовили зміни у форматі взаємовідносин провідних інститутів ринкової економіки. Перший, зазначає К. Крауч, — це все помітніше намагання урядів віддати у підряд приватним фірмам свої власні функції, так що в результаті останні виявляються залученими до формування державної політики. Другий — це підвищення корпоративної соціальної відповідальності — процес, у результаті якого фірми беруть на себе зобов'язання, що виходять за межі бізнесу, що, в кінцевому рахунку, знову ж впливає на державну політику. Третій був уже нами позначений: той факт, що фінансова криза 2008-2009 рр. ніяким чином не поставила під сумнів роль у сучасних суспільствах гігантських корпорацій, особливо фінансових, а лише сприяла посиленню їхньої влади [С. Crouch, 2011].

3.2. Сучасна роль інститутів нової економіки та постіндустріального суспільства у забезпеченні стійкого розвитку.

Усвідомлення сутності нової конфігурації суспільного феномену «ринок – держава – бізнес» неможливе без сучасного бачення ролі кожного із цих інститутів, без їх взаємодії у процесі забезпечення стійкого розвитку. Кожний із інститутів цієї тріади під впливом інформаційно-комунікаційних технологій та низки інших явищ та процесів, що стають домінуючими у новій, мережевій економіці, набуває нових характеристик та демонструє здатність адаптуватися до імперативів сьогодення.

Ринок, як одне з великих досягнень людської цивілізації, пройшов випробування часом та довів свою значну життєву силу. Є всі підстави стверджувати, що новітня історія не знає жодного прикладу високорозвиненої, мобільної, гнучкої, ефективної економіки без ринку. Водночас ринок слід розглядати як складник моделі соціально-економічного розвитку, а не як її всеохопну систему. Ринкової економіки, яка б функціонувала виключно на засадах саморегулювання, у світі практично не існує. Ринок вельми потужно впливає на економічні, соціальні, міждержавні відносини, але він не в змозі їх упорядкувати, надати системності з урахуванням інтересів усіх соціальних сил суспільства. Іншими важливими складниками ефективної моделі соціально-економічного розвитку є державне регулювання та ефективне функціонування бізнес-організацій.

Автори статті поділяють думку Р. С. Грінберга про закінчення ери вільного ринку, яку визначила неоліберальна модель економіки з її тотальною демонізацією державної активності. Скоріш за все, ми стоїмо на порозі народження нової соціально-економічної формації, яку умовно можна назвати новим капіталізмом [Р. С. Грінберг, 2012].

Виокремлені вище компоненти — це єдиний економічно-правовий та організаційно-економічний механізм, який постійно пристосовується до внутрішніх і зовнішніх умов господарювання, що змінюються в часі та просторі. Це підтверджено всім світовим досвідом і

зафіксовано наукою. Відомий економіст П. Самуельсон, досліджуючи, зокрема, роль держави у функціонуванні ринкової економіки, справедливо зазначав, що обидві сторони — ринок і держава — суттєві. Управляти економікою за відсутності того чи іншого — усе одно, що намагатися аплодувати однією рукою [P. Samuelson, W. Nordhaus, 2010].

Маємо констатувати, що під впливом технічних, технологічних і соціальних ефектів, що інтенсивно розвиваються, формується принципово нова конфігурація усієї ринкової структури. Усталені межі ринків розмиваються, а раніше розрізнені мережеві і навіть немережеві галузі стають взаємопов'язаними сегментами єдиного економічного простору. Усі ми є свідками появи та інтенсивного розвитку принципово інших типів ринків. Ринковий простір і основна його ланка — ринок — вже не є монолітом, де домінують суто ринкові механізми. Сучасний ринок усе більше нагадує якісний, витриманий сир, у якому безліч великих і маленьких дірочок, у яких повністю відсутня субстанція ринку. У цих «дірочках» не лише не діють ринкові закони, тут діють повністю протилежні правила і мотиви поведінки людей, інститутів. Отже, ці дірочки (як провали ринку) заповнюються усе більше неринковими інструментами, небачено зростає роль позаринкового.

Маємо дослухатись тих теоретиків і практиків, які не прикриваються напівметровими економічними теоріями, а прагнуть дивитися на сучасний світ економіки відкритими очима, пояснювати домінанти та тренди нової економіки не методологічними засновками далекого минулого, а формують новий теоретико-методологічний інструментарій, що віддзеркалює закономірності розвитку, філософію економіки і суспільства початку нового тисячоліття. Відомий норвежський економіст Ерік С. Рейнерт, звертаючись до політиків і практиків своєї країни, наголошує, що навіть така успішна країна як Норвегія може втратити свої лідируючі позиції, якщо економічна політика буде визначатися неокласичною економічною теорією. Як зазначає Ерік С. Рейнерт, ринок — це зовсім не той створюючий гармонію механізм, яким його уявляють прибічники неокласичної економіки. Відсутність підприємництва, сильної держави і технологій (усіх разом або одного із цих елементів) може призвести до бідності навіть державу, якій допомагають усі ринкові сили світу. Однак цей момент у сучасній економічній теорії зовсім не враховується [Э. Рейнерт, 2017].

Автор монографії, у якій досліджуються еволюція та тренди розвитку ринку після великої депресії, Е. Бьоргін по завершенні свого наукового пошуку змушений зізнатися : Нині ми вступаємо у нову епоху невизначеності, і світове співтовариство знову ставить питання, з якого розпочинали засновники Спілки Мон-Пелерен: у якій мірі ми бажаємо зробити наш світ ринково центричним? Задовільної відповіді на нього, як і дотепер, немає. Ми визнали переваги ринку, але так і не змогли вирішити, як органічно вбудувати його у те життя, в якому ми хотіли б жити [Э. Бергін, 2017].

В монографічному дослідженні «Архітектура ринків: економічна соціологія капіталістичних суспільств XXI століття» Ніл Флігстін [N. Fligstein, 2001] наголошує на тому, що ринки постійно продукують невизначеність, а його учасники змушені перебувати у розмитих світах. Значною мірою невизначеність породжується конкуренцією, яка може мати як позитивні, так і дестабілізуючі наслідки. Трендом сьогодення є намагання провідних гравців на відповідних ринках не розв'язувати «війну усіх проти всіх», а налагодити партнерські відносини та уникнути дестабілізуючих форм конкуренції. Соціальні структури ринку, на переконання Ніла Флігстіна, мають у першу чергу дбати про стабільні відносини з конкурентами, постачальниками, працівниками. У концепті, що його відстоює Ніл Флігстін, максимізація прибутку має уступити вирішальне місце мотиву забезпечення стійкого розвитку підприємств на відносно тривалу перспективу. І далі Ніл Флігстін зазначає, що головними чинниками, які визначають розвиток ринків, є не технологічні інновації і не конкуренція, хоча їхній вплив на розвиток економіки є безперечно значним. Динамізм ринкового господарства, як стверджує цей учений, виявляється можливим завдячуючи формуванню розгалуженої системи соціальних організацій. При цьому самі ринки постають як соціальні конструкції.

Задля уникнення спрощеного розуміння оприлюдненої позиції цього вченого, яка до того ж не корелюється з усталеними судженнями щодо провідних чинників набуття конкурентних переваг, маємо зробити певні уточнення. Вдумливе прочитання монографії Н.Флігстіна «Архітектура ринків: економічна соціологія капіталістичних суспільств XXI століття» дає підстави для твердження, що цей учений не применшуючи значення технологічних інновацій наполягає на тому, що вони в умовах глобалізації та відкритості національних економік стають загальнодоступними та втрачають монополію на отримання конкурентних переваг. Водночас критично важливими для набуття конкурентних переваг стають соціальні ресурси і організації, які імплементуються у традиційну систему «ринок — держава» і набувають статусу третьої опори ринкової системи господарювання.

Автор монографії, на яку щойно посилалися, закликає економічну та політичну еліту приступити до систематичного осмислення того, яким чином динамізм технологій і конкуренції вбудований, обумовлений і структурований процесами створення підприємств, соціальних відносин між ними і їх відносинами з державою. Скоріше кажучи, динамізм ринкового суспільства виявляється можливим завдякуючи формуванню розгалуженої соціальної організації. Сама конкуренція і технологічні зміни, час від часу, перевизначаються учасниками ринку і державами. Ці сили не є зовнішніми для ринкового суспільства, а притаманні цим соціальним відносинам [N. Fligstein, 2001].

Є вагомі підстави для твердження, що нова економіка набуває ознак масштабного, глобального мережевого ринку, конфігурація якого набуває інших властивостей та модифікацій. Суб'єкти економічної діяльності, і передусім економічно активна людина, усе

більше стають залежними від комунікаційних, інформаційних мереж. З'являються нові види взаємодії, які кардинально змінюють ландшафт світу економіки і суспільства, створюючи нові можливості та породжуючи нові виклики [А. М. Колот, О. М. Поплавська, 2016]. У новій конфігурації суспільного феномену «риннок – держава – бізнес» значних трансформацій набуває інститут «держава», при цьому інших властивостей набувають форми її взаємодії з іншими складовими згаданої тріади.

Економічні теорії та їх течії, яких нині безліч у царині економічної науки, вирізняються за багатьма ознаками, генезисом, поясненням природи економічних і соціальних явищ і процесів. При цьому однією з основних відмінностей, свого роду вододілом між окремими економічними теоріями, є різне ставлення до держави як економічного інституту, неоднакове, нерідко діаметрально протилежне пояснення ролі, значення, функцій держави в економіці ринкового типу. При цьому діапазон суджень коливається від повного заперечення соціально-економічної ролі держави до обстоювання соціального примату цього інституту в забезпеченні стійкого розвитку.

Український дослідник актуальних проблем сучасних економічних систем Гриценко А. А. зазначає: «За нинішніх умов виникає комплементарність ринку і держави. Сучасний ринок — ніщо без держави (гарантування законності і виконання контрактного права, проведення грошово-кредитної політики, що забезпечує економіку грошима як представниками вартості і опирається на силу держави і довіру до неї тощо). Так само і сучасна держава — ніщо без ринку (створення вартості в економіці, формування державного бюджету, державних закупівель за ринковими цінами тощо). Оскільки ринок і держава виконують свої специфічні функції, то вони можуть розвиватися, взаємодоповнюючи одне одного» [А. А. Гриценко, 2014].

Маємо зазначити, що нерідко заперечення вчених щодо участі держави в розв'язанні завдань соціально-економічного розвитку нагадують, скоріше, магичні заклинання, аніж виважені наукові судження. Такі заклинання часто заперечують очевидну, зрозумілу, підтримувану більшістю членів суспільства реальність, оскільки певні форми державного впливу себе виправдали, є доцільними та суспільно значущими.

Непримиренне ставлення ортодоксальних лібералів, як і багатьох представників неокласичних течій, до активної участі держави в економічному житті суспільства, більше того, запекле заперечення такої участі, котра на практиці, на чому вже наголошувалось, постає і очевидною, і правомірною, і неминучою, можна віднести до ідей, суджень, концептів, які, за термінологією відомого австралійського вченого Джона Куїггіна, претендують на статус зомбі-ідей. У монографії, що набула світового визнання [J. Quiggin, 2012], він ставить собі і потенційним читачам запитання: як убити економічні зомбі-ідеї, котрі мали б давним-давно вмерти, але досі переслідують нас, і як розпрощатись із цими мертвими ідеями? Автор акцентує увагу на тому, що на практиці існує безліч ідей, концептів, теорій, які не мають права на

існування, однак ці зомбі-ідеї як привиди й далі діють і впливають на формування економічного мислення.

В ідей, — розмірковує Дж. Куїггін, — довге життя. Часто вони переживають своїх авторів, набувають нових і змінюваних форм. Деякі ідеї живуть довго, оскільки підтверджують свою користь. Інші вмирають і забуваються. Проте навіть коли ідеї виявляються шкідливими і небезпечними, їм дуже важко полишити життя. Ці ідеї ані живі, ані мертві, скоріше, як говорив П. Кругман, вони — «живі мерці, ідеї-зомбі». Дж. Куїггін стверджує, що спосіб мислення змінюється важко, особливо якщо не існує альтернатив, готових прийти йому на заміну. Ідеї-зомбі, що призвели майже до повного краху глобальної фінансової системи, які збанкрутували тисячі фірм і коштували мільйонам працівників їхніх робочих місць, усе ще серед нас. Ними керуються люди, які відповідають нині за антикризову політику, які оцінюють ефективність проваджуваної політики. Очевидно, — пише дослідник, — що з економічною наукою щось сильно не так. Величезна фінансова криза розгорталась на очах у представників економічної науки, і все-таки більшість із них не побачили нічого незвичного. Навіть і після кризи належного переосмислення не відбулося. Надто багато економістів і далі працюють по-старому, начебто нічого не відбулось. Деякі вже починають заявляти, що нічого серйозного і справді не відбулось, що глобальна економічна криза та її наслідки — усього лише невеличка хмарка на небі і ніякого перегляду фундаментальних ідей не потрібно.

У сучасному світі, що глобалізується, у світі, що змінюється на очах під впливом інформаційно-комунікаційних та інших технологій XXI століття, під час утвердження нових цінностей держава не може не змінюватися сама, не трансформувати свої функції й інструментарій впливу на економічний і соціальний розвиток. Водночас маємо наголосити, що становлення нової економіки та постіндустріального суспільства не має нічого спільного зі скасуванням або подоланням держави. За умов глобалізації та дії низки інших чинників зовнішнього і внутрішнього характеру спостерігається не спрощення, а ускладнення функцій держави. Водночас відбувається стирання граней між внутрішньою і зовнішньою політикою та актуалізується потреба в партнерських відносинах з інститутами економіки та суспільства.

3.3. Еволюція ролі держави в епоху нової економіки.

До останнього часу науковці активно дискутували стосовно того, чи треба посилювати чи послаблювати роль держави у сфері економіки, але нежданно-негадано настав час, коли не треба робити ані першого, ані другого, а вибудовувати зовсім інший формат взаємовідносин, взаємодії держави з інститутами економіки та суспільства. Економічна наука стоїть перед необхідністю розроблення нової парадигми впливу держави на соціально-економічний розвиток. Однією з передумов її формування є усвідомлення специфічних умов і чинників, під впливом яких відбувається трансформація сучасної системи. Державне регулювання у сфері соціально-економічного буття не потрібно ані скасовувати, ані посилювати, а треба вибудовувати

відповідно до нових завдань, що формуються за умов складного, одночасного існування різновекторних, багатопланових процесів та нелінійних залежностей.

Аналіз європейської та української практики останніх 20 років дозволяє виявити та обґрунтувати, як мінімум, вісім загальних тенденцій щодо еволюції ролі держави та нових форматів її взаємодії з іншими інститутами сучасної економічної системи.

Сутність *першої тенденції* є такою. В умовах переходу на новий етап технологічного і економічного розвитку відбувається поступове підвищення ролі держави, урізноманітнення її функцій. Ця тенденція чітко прослідковується та фіксується у багатьох інших фундаментальних дослідженнях останніх 10-15 років.

Зазначимо, що на появу цієї тенденції Світовий банк звернув увагу ще наприкінці минулого століття. Складовою цієї тенденції є феномен так званого «другого дихання» державного капіталізму. На запитання, що постійно ставиться в наукових і фахових дискусіях уже багато десятиліть: чого має бути більше в забезпеченні стійкого соціально-економічного розвитку — держави чи бізнесу? — наша відповідь така. Має бути більше і держави, і бізнесу, а мистецтво управління національною економікою полягає в пошуку та задіянні таких форм взаємодії держави і бізнесу, які відповідають умовам конкретного етапу розвитку економіки та суспільства і працюють на стійкий розвиток. За нашим концептом «більше держави» означає не одержавлення економіки, а створення за активної участі держави передумов, які відкривають нові можливості для розвитку бізнесу. Отже, наш концепт «більше держави» — це задіяння потенціалу держави з метою створення найсприятливіших умов для підвищення конкурентоспроможності, набуття незаперечних конкурентних переваг бізнесом та національною економікою в цілому. Незважаючи на те що аргументи опонентів стосовно до активної участі держави в розбудові нової економіки та механізмів її функціонування нерідко не витримують критики, не думаємо, що ми зможемо переконати більшість із них. Доречніше зосередитися на науковому опрацюванні нової парадигми взаємодії держави і бізнесу, яку зможуть використати молоді, креативні, незаангажовані фахівці із сучасним економічним мисленням. Треба прагнути до подолання стереотипів економічного мислення, опанувати нову філософію забезпечення стійкого розвитку. І першим кроком до цього має стати усвідомлення сучасних трендів нової економіки, виокремлення тих з них, що здатні забезпечити стійкий розвиток. Неупереджений аналіз свідчить, що глобальна фінансова криза 2008–2009 рр. змусила країни і з розвинуеною, і з перехідною економікою стати на шлях посилення ролі держави як економічного інституту національного масштабу. Справді, складниками заходів як реакції на виклики сьогодення на практиці постають державний інтервенціонізм у різноманітних формах і створення нових державних підприємств (state-owned enterprises — SOE) і підприємств з державною підтримкою (state-supported enterprises —

SSE). Секретар міжнародної організації APCАСД⁴ Маккарті на американсько-азійській конференції зазначила, що державний капіталізм перебуває на новому витку свого розвитку, він мобілізує ресурси держави, стимулює створення суспільних підприємств з іноземними компаніями з метою трансферу знань і технологій. Він здійснює контроль над ключовими підприємствами, субсидує їхній розвиток і експансію за кордоном [Are State-Owned Enterprises Emerging to Become Serious Competitors? // News Blaze. — 17.03.2012]. Підтвердженням «другого дихання» державного капіталізму можуть стати такі дані. У списку найбільших глобальних компаній ще у 2004 р. підприємств з участю держави не було зовсім, а вже у 2011 р. їх налічувалось 11. При цьому за показником капіталізації вони посідали відповідно друге (Petro China), четверте (Industrial & Commercial Bank of China), п'яте (Petrobras, Бразилія) і шосте (China Construction Bank) місця [L. Mises, 2009]. Зміну позицій державних корпорацій у світових рейтингах засвідчують і інші джерела, зокрема «Forbes». Так, у 2012 р. у списку провідних 20 глобальних компаній за даними «Forbes» було шість державних корпорацій, тоді як у 2008 р. не було жодної. Лише за період з 2004 до 2008 рр. серед 2 тис. глобальних корпорацій у переліку «Forbes» з'явилося 117 державних підприємств із Індії, Китаю, Бразилії, інших країн. Одночасно 239 корпорацій Великобританії, Німеччини, США, Японії залишили цей список. Згідно з цими даними частка державних підприємств у економіці (% до ВВП) коливається від 12 % у Сінгапурі до 29 % у Китаї, 30 % у Бразилії та 34 % у В'єтнамі. Складовою «другого дихання» державного капіталізму є тенденція транснаціоналізації державних підприємств. Державними ТНК заведено вважати компанії, які мають материнське підприємство і зарубіжні філіали, в яких держава має інтерес (повний, мажоритарний або значний міноритарний) незалежно від того, має підприємство лістинг на фондовій біржі чи ні. Державним контролем вважається володіння 10 % і більше голосуючих акцій підприємства або якщо держава є його найбільшим акціонером. За наявними даними у світі у 2010 р. налічувалося 650 державних ТНК, які мали 8500 зарубіжних філіалів. Варто зазначити, що 19 із них належать до списку 100 найбільших транснаціональних корпорацій світу.

Маємо висловити припущення, що ми мало знаємо про всі новітні форми державного впливу на сучасну нову економіку і ще менше володіємо тонкими, виваженими, дозованими механізмами й інструментами забезпечення стійкого розвитку за умови використання потенціалу держави. Представники ліберальних економічних течій як у минулому, так і сьогодні традиційно ратують за мінімізацію державного втручання в сучасну економіку. Один з найвпливовіших представників австрійської ліберальної економічної школи Л. Мізес, як і його численні колеги-ліберали, порівнює державний капіталізм із плановою і навіть командною економікою [L. Mises, 2009], що є свідомим перебільшенням.

⁴ Організація, що об'єднує 50 тис. керівників бізнесу та 20 тис. організацій із 20 країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону.

Друга тенденція із вище названих проявляється у тому, що з підвищенням середньодушового валового внутрішнього продукту (ВВП), бюджетне навантаження збільшується і це вимагає зростаючої ролі та відповідальності державних інституцій. Незважаючи на те, що обсяги перерозподілу ВВП на користь держави в останні роки у багатьох розвинених країнах дещо зменшилися, їх абсолютні і відносні показники залишаються значними (табл. 1).

Таблиця 1

СОЦІАЛЬНІ ВИТРАТИ У КРАЇНАХ ОЕСР, % ВВП

Країна	Рік						
	2000	2005	2010	2013	2014	2015	2016
Австралія	18,2	16,7	16,7	18,1	18,7	18,8	19,1
Австрія	25,5	25,9	27,6	27,6	27,9	28,0	27,8
Бельгія	23,5	25,3	28,3	29,3	29,2	29,2	29,0
Канада	15,8	16,1	17,5	16,9	16,8	17,2	...
Чилі	12,7	8,7	10,5	10,0	10,5	11,2	...
Чехія	18,0	18,1	19,8	20,3	19,9	19,5	19,4
Данія	23,8	25,2	28,9	29,0	29,0	28,8	28,7
Естонія	13,8	13,0	18,3	15,9	16,0	17,0	17,4
Фінляндія	22,6	23,9	27,4	29,5	30,2	30,6	30,8
Франція	27,5	28,7	30,7	31,5	31,9	31,7	31,5
Німеччина	25,4	26,3	25,9	24,8	24,9	25,0	25,3
Греція	18,4	20,4	23,8	26,0	26,1	26,4	27,0
Угорщина	20,1	21,9	23,0	22,1	21,4	20,7	20,6
Ісландія	14,6	15,9	17,0	16,6	16,7	15,7	15,2
Ірландія	12,6	14,9	22,4	20,2	19,2	17,0	16,1
Ізраїль	17,0	16,3	16,0	16,1	16,2	16,0	16,1
Італія	22,6	24,1	27,6	28,6	29,0	28,9	28,9
Японія	16,3	18,2	22,1	23,1
Корея	4,5	6,1	8,3	9,3	9,7	10,1	10,4
Латвія	14,8	12,2	18,7	14,4	14,2	14,4	14,5
Люксембург	18,6	22,4	22,9	23,2	23,0	22,2	21,8
Мексика	4,8	6,3	7,5
Нідерланди	18,4	20,5	22,1	22,9	22,7	22,3	22,0
Нова Зеландія	18,5	17,8	20,3	19,3	19,4	19,7	...
Норвегія	20,4	20,7	21,9	21,8	22,4	23,9	25,1
Польща	20,2	20,9	20,6	19,6	19,5	19,4	20,2
Португалія	18,5	22,3	24,5	25,5	24,5	24,1	24,1
Словаччина	17,6	15,8	18,1	18,1	19,3	19,4	18,6
Словенія	22,4	21,4	23,4	24,0	23,1	22,4	22,8
Іспанія	19,5	20,4	25,8	26,3	26,1	25,4	24,6
Швеція	26,8	27,4	26,3	27,4	27,1	26,7	27,1
Швейцарія	16,3	18,4	18,4	19,2	19,3	19,6	19,7
Туреччина	7,7	10,3	12,8	13,4	13,5
Велика Британія	17,7	19,4	22,8	21,9	21,6	21,5	21,5
США	14,3	15,6	19,3	18,8	18,8	19,0	19,3
Середнє за ОЕСР	18,0	18,8	21,1	21,1	21,1	21,0	21,0

Джерело: <http://stats.oecd.org/>

Сутність *третьої тенденції* – це зміна структури державних витрат з орієнтацією на розвиток людського капіталу. Останній досягається передусім збільшенням вкладень у розвиток освіти, охорони здоров'я, професійної підготовки та перепідготовки працівників. Ці вкладення є інвестиціями у людський та інтелектуальний капітал в цілому, яким належить пріоритетна роль у підвищенні конкурентноздатності суб'єктів господарювання та економіки в цілому. Статистичні дані переконливо свідчать, що у найбільш розвинутих країнах світу значна частка суспільних ресурсів спрямовується саме на формування та розвиток людських ресурсів, причому вона набагато перевищує витрати на оборону (табл. 2).

Таблиця 2

СТРУКТУРА ДЕРЖАВНИХ ВИТРАТ У КРАЇНАХ ОЕСР ЗА ФУНКЦІЯМИ, 2011 р., %

Країна	Загальні державні послуги	Оборона	Громадський порядок та безпека	Економіка	Охорона навколишнього середовища	Житло та комунальні послуги	Здоров'я	Рекреація, культура та релігія	Освіта	Соціальний захист
Австралія	12,5	4,1	4,8	11,4	2,6	1,8	19,2	2,1	14,5	27,1
Австрія	13,1	1,4	2,9	10,5	1,0	1,2	15,3	2,0	11,0	41,6
Бельгія	15,0	1,8	3,4	12,3	1,4	0,7	14,8	2,4	11,6	36,6
Чехія	10,7	2,1	4,3	13,9	3,1	1,9	18,1	2,9	11,4	31,7
Данія	13,7	2,4	2,0	6,1	0,7	0,6	14,5	2,8	13,5	43,8
Естонія	8,4	4,1	5,6	12,0	-0,9	1,6	13,3	5,0	16,9	34,2
Фінляндія	13,3	2,6	2,7	8,8	0,5	1,0	14,2	2,2	11,6	43,1
Франція	11,5	3,2	3,1	6,3	1,9	3,4	14,7	2,5	10,8	42,6
Німеччина	13,6	2,4	3,5	7,8	1,5	1,2	15,5	1,8	9,4	43,3
Греція	24,6	4,6	3,3	6,2	1,0	0,4	11,6	1,2	7,9	39,3
Угорщина	17,5	2,3	3,9	14,4	1,5	1,6	10,4	3,5	10,5	34,5
Ісландія	17,8	0,1	3,1	12,4	1,3	0,7	16,1	7,0	17,1	24,6
Ірландія	11,4	0,9	3,7	16,4	2,1	1,3	15,6	1,8	10,9	35,9
Ізраїль	14,7	14,7	3,8	5,8	1,5	1,0	12,3	3,9	16,5	25,9
Італія	17,3	3,0	4,0	7,1	1,8	1,4	14,7	1,1	8,5	41,0
Японія	11,0	2,2	3,1	9,8	2,9	1,8	17,3	0,8	8,4	42,7
Корея	15,2	8,6	4,2	20,1	2,4	3,3	15,2	2,2	15,8	13,1
Люксембург	11,4	1,0	2,5	9,9	2,8	1,8	11,4	4,0	12,1	43,2
Нідерланди	11,2	2,7	4,2	10,9	3,3	1,2	17,0	3,5	11,6	34,5
Норвегія	9,7	3,6	2,2	9,6	1,5	1,6	16,5	2,9	12,6	39,8
Польща	13,4	2,7	4,2	13,0	1,6	2,0	10,9	3,0	12,8	36,6
Португалія	17,1	2,7	4,0	8,2	1,1	1,3	13,8	2,2	12,9	36,7
Словаччина	15,4	2,7	6,4	9,8	2,7	2,6	15,5	3,0	10,6	31,3
Словенія	12,4	2,3	3,3	11,4	1,6	1,3	13,5	3,7	13,2	37,3
Іспанія	12,5	2,3	4,8	11,6	2,1	1,3	14,1	3,3	10,5	37,4
Швеція	14,4	2,9	2,7	8,2	0,7	1,5	13,7	2,2	13,3	40,5
Швейцарія	9,9	2,9	5,0	13,7	2,3	0,6	6,1	2,6	17,9	39,0
Туреччина	16,4	4,1	5,2	11,9	1,1	3,5	12,1	2,3	11,4	31,9
Великобританія	11,6	5,1	5,3	5,3	2,0	1,8	16,5	2,1	13,4	36,8
США	12,4	11,7	5,5	9,4	0,0	2,1	21,4	0,7	15,5	21,3
ОЕСР	13,6	3,6	3,9	10,5	1,6	1,6	14,5	2,7	12,5	35,6

Джерело: OECD National Accounts Statistics (database).

На думку авторів, здатність держави сконцентрувати ресурси на розвиток освіти, охорони здоров'я — один із головних показників її дієвості, здатності відповісти на виклики XXI ст., в умовах, коли саме людський капітал стає основним фактором економічного розвитку.

Підтримання на високому рівні витрат на освіту і охорону здоров'я забезпечує не лише приріст людського капіталу та формування конкурентних переваг, а й сприяє підвищенню доходів населення та їх вирівнюванню.

Четверта тенденція. Посилилося зрощування державного і приватного підприємництва у різноманітних формах державно-приватного партнерства, що достатньо широко висвітлено як у зарубіжних, так і вітчизняних виданнях [D. Budäus, B. Grüb, 2008; H. Werner, 1999; А. М. Колот, О. М. Поплавська, 2016].

П'ята тенденція. За низкою фактів, обставин, характеристик можна зробити висновок (принаймні загальний), що масштаби прямого державного втручання в економіку дещо скорочуються [див. детальніше: А. М. Колот, 2011].

Шоста тенденція проявляється у тому, що різним рівням економічного розвитку відповідає різний рівень та різні форми участі держави в економічному житті суспільства. З цього й випливає, що інтенсивність зростання державної участі в економіці є неоднаковою на різних етапах соціально-економічного розвитку. Специфічними стосовно кожного рівня та етапу соціально-економічного розвитку мають бути форми (інструменти, важелі) державного регулювання економіки.

Сьома тенденція. Полягає у тому, що в міру розвитку глобалізації та ускладнень, що нею продовжуються, розширюється коло питань, що потребують погодженого розв'язання на міждержавному рівні та за участі таких міжнародних інституцій, як Міжнародний валютний фонд, Світова організація торгівлі, Світовий банк тощо. Отже, як доведено в попередніх публікаціях [А. М. Колот, 2011], маємо одночасне протікання двох паралельних процесів: одночасне посилення та ускладнення державного втручання в економіку і соціальні процеси і одночасне звуження окремих функцій унаслідок їхнього перетікання до наднаціональних регуляторів.

Восьма тенденція. Проявляється у тому, що дедалі очевиднішим стає ускладнення завдань держави, особливо це стосується завдань, що постають та постійно відтворюються у соціально-трудовій сфері, що потребує імплементації нових та наповнення якісно новим змістом класичних її функцій. При цьому посилюється необхідність їх реструктуризації та потреба оволодіти новим інструментарієм на «полі» формування та реалізації національної соціально-економічної політики.

Є всі підстави стверджувати, що за останні десять років ця сфера змінилася більше, аніж за всі попередні 50 років. Отже, «світ праці» змінився на наших очах [Kolot, A. M., 2012], що потребує кардинальних змін у структурі інститутів, які діють на цьому «полі» та в інструментарії,

яким вони мають володіти. Нині ця сфера являє собою унікальний симбіоз явищ, процесів, досягнень, втрат і тенденцій розвитку, які не мають однозначної оцінки. На прикладах розвинутих країн, як і прикладах з вітчизняної практики, щодня можемо переконуватися у складному переплетенні суперечливих тенденцій у розвитку «світу праці».

До цього ж додамо, що діючий формат та правила функціонування соціально-трудової сфери склалися у період формування економіки індустріального типу, для якої характерними були інші об'єктивні умови — демографічні, соціальні, економічні. За сучасних умов, коли докорінно змінилася демографічна структура населення, суттєві зрушення сталися у структурі зайнятості, трансформується культура солідарності тощо, традиційні інститути соціально-трудового розвитку виявляються все більш неефективними та неадекватними реаліям сьогодення.

За сучасних умов, де на відміну від періоду, коли формувалася нинішня модель соціальної підтримки, маємо не зростання населення, а його депопуляцію, не збільшення частки працездатних осіб, а значне збільшення частки непрацездатних, а попит на соціальні послуги невпинно зростає, маємо неодмінно формувати іншу модель соціально-трудової політики.

Вже з наведеного вище стає зрозумілим, що «світ праці» потребує і нових форм його регулювання, і нового інструментарію. Наведе вище, як і низка інших незаперечних фактів дають підстави стверджувати, що нові соціально-економічні обставини, які є віддзеркаленням глобалізації світової і зростання відкритості національної економіки та інших реалій сьогодення, потребують переосмислення ролі інститутів, у т.ч. інститутів держави, оновленого розуміння соціальної зумовленості, масштабності, якісного ускладнення державного управління. Нині коли у світі зберігаються повноцінні політичні кордони, інститути держави продовжують нести відповідальність перед громадянами країни за їх добробут, якість життя, стійкий розвиток суспільства.

Ще раз стверджуємо, що сучасна роль держави не може перебувати в полоні категорій — більше, менше, посилення, зниження тощо. У даному разі виправданішим є використання таких понять, як новий формат, ускладнення та нова конфігурація взаємодії інститутів тощо.

Слід дослухатися аргументів, суджень відомого американського соціолога і економіста Ніла Флігстіна, який у монографії [N. Fligstein, 2001], що отримала світове визнання, відстоює концепт нової ролі держави у формуванні конкурентних переваг національної економіки та забезпеченні стійкого розвитку. «Значення держав для сучасних ринків, — зазначає цей учений, — переоцінити воістину не можливо. Без стабільних, нерентоорієнтованих (non-rent-seeking) у більшій чи меншій мірі держав сучасні виробничі ринки просто не змогли б існувати. Усе поглинули б війни, грабежі та меркантильні прагнення, які б опустили підприємців на дно. Так, наприклад, патенти, які видаються державами та контролюються судами, дозволяють підприємствам мати легальну монополію на певний продукт та отримувати від неї прибуток. Інші закони обмежують можливості підприємств щодо опортуністичної поведінки і отримання

прибутку за чужий рахунок. У всіх розвинутих індустріальних суспільствах правила і закони існують не лише для захисту виробників, а й для захисту споживачів від неякісних товарів і послуг, а також працівників, які зайняті на шкідливих виробництвах».

За умов глобалізації світової економіки, нестійкості, нелінійності розвитку, необхідності набуття країнами конкурентних переваг держава приречена на активну взаємодію з інститутами ринку та суспільне розв'язання економічних і соціальних завдань, коло яких дедалі розширюється. При цьому держава постає ініціатором структурних перетворень, учасником створення суспільних благ, арбітром, суб'єктом соціального партнерства, законодавцем та гарантом додержання правил гри, а також в інших іпостасях.

Тривалі, непримиренні дискусії та спори між представниками ортодоксальних ліберальних та інших економічних теорій щодо доцільності державного втручання в процеси економічного розвитку, на думку А. Ельянова, несподівано виявилися безпредметними. З цього приводу він пише, що практично всі рішення держави будь-якої країни, які стосуються економічної й соціальної сфери, будь-то податки, тарифи, субвенції, валютний курс, відсотки за кредитами, бюджет або політика з питань освіти чи підготовки кадрів, науки, охорони здоров'я, пенсійного забезпечення тощо — справляють вплив на хід її розвитку. Проблема насправді не в тому — втручатися чи ні, оскільки уникнути цього практично неможливо, а в цілях втручання, його інструментах і наслідках. Держава нині незалежно від рівня розвитку не може залишатись осторонь проблем, з якими ця країна зіштовхується, без ризику її розвалу і (або) втрати влади [А. Эльянов, 1998].

Проте, незважаючи на очевидність і безальтернативність участі держави в забезпеченні стійкого розвитку (інша річ — в яких формах і масштабах), до повного «прозріння» представників ортодоксальних ліберальних економічних теорій неймовірно далеко.

3.4. Новий формат взаємодії інститутів держави і бізнесу.

Узагальнення досвіду співпраці держави і бізнесу в розвинених країнах, започаткованого на межі двох тисячоліть, переконує в тому, що нові форми взаємодії вельми часто не вписуються в дотеперішню філософію так званого державного втручання в економіку ринкового типу. На противагу колишньому втручання та суцільним адміністративним обмеженням утверджуються горизонтальні зв'язки і партнерські форми взаємодії, які не корелюють ані з постулатами кейнсіанства, ані з постулатами лібертаріанства. Присутність держави в ролі суб'єкта економічної діяльності апіорі не є ознакою пригнічення економічної свободи та (або) утвердження командної економіки, так само як і повна лібералізація економічного життя не є свідченням утвердження принципів свободи і справедливості.

У світі сучасних цінностей економічної діяльності треба по-новому усвідомити та з'ясувати для себе, що є втручанням, а що партнерством, що є економічною свободою, а що свавіллям, що є розвитком можливостей, а що махровим патерналізмом.

На наше переконання, немає сенсу говорити про обмеження економічної свободи, попряння ліберальних цінностей за умов, коли дії інститутів держави спрямовані на інституціональне забезпечення рівних можливостей, обмеження монополізму, боротьбу з недобросовісною конкуренцією, установлення єдиних правил гри. На сьогодні ані наука, ані практика не надали переконливих доказів переваг лібералізму в найширшому його розумінні. Проте ми є безпосередніми свідками того, що коли той самий «неприборканий» лібералізм спричинив останню фінансово-економічну кризу, то тисячі очільників структур, які своїми діями наближали цю кризу, звернулися саме до державних інститутів з проханням врятувати, зберегти, допомогти. І державні інститути допомогли, відібравши кошти в тих, хто й до кризи був жертвою ліберальних реформ.

Наголошуємо, утім, що ця стаття — не про захист держави як інституту сучасної економічної системи (хоч вона цього й потребує), а про узагальнення новітньої практики співпраці держави і бізнесу на засадах партнерства і рівності. Проблематика взаємодії держави і бізнесу, пошуку дієвих, суспільно значущих її форм є відносно вузькою. Водночас вона тісно корелює з найактуальнішим завданням сучасності — забезпеченням стійкого розвитку на етапі становлення нової економіки та постіндустріального суспільства.

Усвідомлення діалектики розвитку та взаємодії інститутів держави і бізнесу, розуміння першопричин та взаємообумовленості суспільних процесів, що є предметом нашого дослідження, мають формувати сучасне економічне мислення та сприяти пошуку відповідей на безліч актуальних запитань, і серед них:

— чи має економічна свобода зазнавати певних обмежень і якими є мінімально потрібні та максимально допустимі масштаби таких обмежень?

— як вибудувати партнерські відносини між інститутами держави і бізнесом, котрі мають сприяти розвитку й реалізації можливостей усіх суб'єктів сучасної системи господарювання?

— чи можлива повноцінна реалізація цінностей свободи і справедливості за умови утвердження неокейнсіанської моделі соціально-економічного розвитку?

— які загрози чекають на інститути економіки та суспільства за умов дальшого поширення лібертаріанської моделі соціально-економічного розвитку?

— які є переваги сучасних форм державно-приватного партнерства?

Маємо констатувати, що нові форми взаємодії держави і бізнесу, які інтенсивно формуються з кінця ХХ — початку ХХІ ст., є доволі строкатими. Вони неусталені, триває їх розвиток за правилами, які часто не мають логічної завершеності й нагадують відому з минулого практику «проб і помилок». За таких обставин актуалізується потреба наукового опрацювання взаємодії держави і бізнесу, пошуку тих її форм, які створять умови для стійкого розвитку.

У публічних дискусіях, як правило, завжди більше тих опонентів, що сповідують ліберальні принципи розбудови нової економіки і постіндустріального суспільства. І це виправдано, бо люди в усі часи, у всіх місцях земної кулі прагнули свободи, особистої незалежності. Безумовно, майже нікому не подобається, коли ззовні намагаються регулювати його поведінку, обмежують дії, спричиняють незручності. Водночас маємо усвідомлювати, що абсолютної свободи не існує. Тому потрібно виховати в собі готовність змиритися з законними обмеженнями, які не заперечують, а навпаки, створюють передумови для розвитку можливостей та утвердження принципів справедливості.

Описаним раніше не обмежуються нові тенденції в царині співпраці держави і бізнесу. Є всі підстави стверджувати, що в останні десятиліття партнерство держави і бізнесу в країнах з ринковою економікою набуло такої якості та значення, що трансформувалось у ключовий фактор розвитку національних економік. З огляду на зазначене, феномен державно-приватного партнерства потребує комплексного наукового опрацювання, передусім з'ясування його природи й першопричин розвитку [А. М. Колот, О. М. Поплавська, 2016].

Ще раз нагадуємо, що в останні десятиліття співробітництво держави і бізнесу здійснюється в нових формах і застосовуються нові методи, спостерігається поглиблення двосторонніх відносин. На наш погляд, оперувати поняттями на кшталт «посилення ролі держави» або «ослаблення ролі держави» стає дедалі важче, оскільки вони все менше віддзеркалюють сутність процесів, що відбуваються на полі ринкової економіки. Адже на практиці утверджується інший формат взаємодії держави і капіталу, відбувається одночасне і посилення (в одних сферах) і послаблення (в інших) участі держави в розв'язанні надскладних завдань забезпечення стійкого розвитку. Оцінити нинішній симбіоз двосторонніх відносин між державною і бізнесом усталеними, давно сформованими критеріями і підходами стає дедалі важче. Отже, доведеться опанувати інші підходи та новий тип мислення.

Неупереджений аналіз свідчить, що державно-приватне партнерство як інститут змішаної економіки посилює можливості стійкого розвитку. У чому це виявляється? Партнерство держави і бізнесу дає змогу насамперед залучити в державний сектор додаткові фінансові ресурси і послабити гостроту проблеми бюджетного фінансування, створити нові робочі місця. Принципово важливим є й те, що економічно і соціально значущі об'єкти зберігаються в державній власності або контроль залишається за інститутами держави. Тож посилити стійкість економічної системи можна, об'єднавши ресурси і можливості двох суб'єктів — держави, яка володіє власністю й різноманітними способами підтримки і набуття конкурентних переваг, та бізнесу, який володіє капіталом і передовими практиками менеджменту та інновацій.

У першій частині цієї статті зазначалось, що в економічній літературі домінує думка, згідно з якою країни з ринковою економікою додержуються здебільшого ліберальних традицій,

і втручання держави в економічне і суспільне буття там мінімальне. Результати власних досліджень переконують у необхідності перегляду багатьох так званих аксіом, адже вони віддзеркалюють практику державної участі в економічному розвитку та формуванні суспільних інститутів, яка існувала впритул до 1990-х рр. Є всі підстави стверджувати, що за останні два десятиліття відбулися суттєві зміни у масштабах, формах, інструментарії впливу держави на економічний і соціальний розвиток. Особливо рельєфно це простежується на прикладі соціально-трудої сфери. Наголошуємо на тому, що новітні тренди у реалізації соціальної функції держави потребують детального й неупередженого аналізу. При цьому нагальним постає завдання наукового узагальнення ключових напрямів і форм участі, з одного боку, держави в соціальній сфері, а з другого — форм співробітництва держави і бізнесу в цій сфері на національному рівні [А. М. Колот, О. О. Герасименко, О. М. Поплавська, 2017].

3.5. Роль бізнес-організацій у розв'язанні соціальних завдань.

Ознаками глобальних змін, що відбуваються у тріаді «риннок – держава – бізнес», є підвищення ролі бізнес-організацій у розв'язанні соціальних завдань та утвердження нової корпоративної влади. У розвиток даної тези додамо, що організація — це не просто економічна цілісність. Сучасна організація є органічною частиною складної, взаємозв'язаної та взаємозалежної сукупності інститутів. Останні справляють значний вплив на організацію, виступаючи в ролі споживачів, постачальників, органів влади, посередників, арбітрів тощо. У цій непростій мережі відносин переплетено економічні, соціальні, екологічні та політичні інтереси, мотиви і прагнення. Зміни, які стосуються організацій, торкаються всього — починаючи з нової місії і закінчуючи потребою формування нової культури. Дійсно, отримання прибутку і розширення «ніші» на ринку відсувається на другий план. На передньому плані: створення умов для стійкого розвитку, набуття незаперечних конкурентних переваг; соціальне служіння; формування особливої, оригінальної корпоративної культури, утвердження сучасної, людино орієнтованої системи цінностей.

Не можна не звернути увагу на те, що для сучасних організацій різних рівнів характерною є не тільки і не стільки ієрархія, як мережізація, горизонтальні зв'язки. Сучасні бізнесові організації, особливо багатонаціональні, прагнуть самодостатності. Вони створюють нові освітні системи, транспортні мережі, системи інтранет. Водночас вони обростають соціальними функціями, засновують пенсійні фонди, спеціальні програми охорони здоров'я. А головне — вони формують свою, унікальну, притаманну їм культуру.

Отже, великомасштабні, надінтенсивні зміни у тріаді «риннок – держава – бізнес» — це значною мірою й нова роль організацій у функціонуванні нової економіки та постіндустріального суспільства. Повністю погоджуємося з висновками відомого економіста і соціолога сучасності Коліна Крауча, який стверджує, що після світової фінансово-економічної

кризи 2008-2009 рр. ми стали свідками дивної не-смерті неолібералізму і сталося це завдячуючи новій соціальній ролі організації (бізнесу). [С. Crouch, 2011].

Автор згадуваного вище фундаментального дослідження «Архітектура ринків: економічна соціологія капіталістичних суспільств XXI століття» Ніл Флігстін [N. Fligstein, 2001] звертає увагу на новий формат взаємодії організацій з іншими інститутами економіки та суспільства, формулює власну концепцію ролі організацій у стабілізації ринків, розбудові нової архітектури останніх.

У розвиток оприлюдненого, наголошуємо на тому, що інститути-партнери, які оточують бізнес-організацію, як і її працівники, очікують від неї не тільки економічно відповідальних дій, але й участі у розв'язанні соціальних, екологічних та інших проблем. Суспільство зацікавлене в тому, щоб кожна бізнес-структура набула статусу організації, орієнтованої на стійкий розвиток. І наука, і практика переконують, що на такий розвиток можуть розраховувати лише організації, здатні й готові до виконання своїх морально-духовних обов'язків і правових норм в економічній, соціальній, екологічній та інших сферах, життєво важливих для еволюції економіки й суспільства.

Професор Стенфордського університету, у минулому — президент Міжнародної економічної асоціації Масахіко Аокі послідовно розвінчує усталене уявлення про організацію як інститут, що діє у якості агента акціонерів, а працівники слугують простими інструментами для максимізації вартості акцій. У монографії «Корпорації в умовах зростаючого різноманіття пізнання, керівництво й інститути» Масахіко Аокі [A. Masahiko, 2010] доводить, що сучасні корпорації є асоціативними когнітивними системами, у яких «когнітивні дії» розподілені між менеджерами і працівниками, а акціонери надають «когнітивні інструменти» і здійснюють моніторинг їх використання у системах. Перш за все, акцентуємо увагу на тому, як трактує Масахіко Аокі сутність сучасної корпорації. Остання, на його думку, являє собою добровільну стійку асоціацію фізичних осіб, яка приймає участь у різних цілеспрямованих видах спільної діяльності; ця асоціація характеризується унікальною ідентичністю, самоуправлінням, корпоративною культурою. Принципово важливим є те, що соціально відповідальна діяльність бізнес-організацій здатна перемагати у «конкуренції за лояльність». Ідеться про те, що на полі конкуренції посилюється боротьба за чистоту відносин з інститутами громадянського суспільства, за споживачів, за лояльне ставлення до бізнес-організацій з боку стейкхолдерів.

Лідери з практики ведення бізнесу переконують у тому, що бізнес повинен не ігнорувати, а брати до уваги стрімко зростаючі вимоги з боку суб'єктів та інститутів соціально-економічного середовища до етичних, екологічних і соціальних аспектів його діяльності. Слід зважати на те, що при цьому ускладнюються і розширюються вимоги до всіх компонентів діяльності бізнес-організацій, зокрема, такі як неприпустимість використання дитячої праці, нехтування основоположними правами у сфері праці. Усе це обумовлює потребу соціально

відповідальних дій з боку бізнес-структур, що, у свою чергу, працює на прирощення соціальних ресурсів.

Дедалі ширша участь організацій у вирішенні соціальних проблем пов'язана також з обмеженими перерозподільними можливостями держави на сучасному етапі, що є наслідком:

а) уповільнення темпів економічного розвитку;

б) зміни вікової структури населення більшості розвинених країн у бік підвищення частки його старших вікових груп, а отже, навантаження на фонди соціальних виплат;

в) завищення реальних можливостей держави в розв'язанні завдань соціального розвитку.

Відповідно, за таких умов бізнес перетворюється на основного постачальника соціальних послуг, у тому числі тих, що традиційно розглядались як сфера державної участі. Наведене переконує, що корпоративна соціальна діяльність не має нічого спільного зі сприйняттям цього інституту як разової благодійної акції, як діяльності на злобу дня. Сучасна філософія у цій сфері є такою: корпоративна соціально відповідальна діяльність необхідна самій бізнес-організації не менше, ніж інститутам держави й суспільства. Ці висновки також підтверджуються у попередніх наукових дослідженнях [А. М. Колот, О. А. Грішнова, 2012; А. М. Колот, 2013].

Взяття корпораціями на себе окремих функцій держави прямо стосується зростання ролі корпоративної влади та посилення відповідальності бізнес-організацій. Ще філософи античності доводили, що більша свобода і більша влада мають передбачати і більшу відповідальність. Тож загалом сучасні роль і місію бізнес-організацій треба розглядати з широких позицій і зокрема кризь призму соціально відповідальної діяльності, утворення нової корпоративної влади, корпоративного громадянства.

Саме на цьому наголошує засновник і президент Всесвітнього економічного форуму Клаус Шваб. За його словами на сучасному етапі традиційних переваг корпоративної соціальної діяльності уже недостатньо для оптимізації корпоративної поведінки і процесу прийняття рішень. Нові виклики диктують потребу додержуватися сукупності додаткових п'яти принципів взаємодії компанії зі своїми стейкхолдерами і передусім акціонерами: корпоративного управління, корпоративної філантропії, корпоративного соціального підприємництва, глобального корпоративного громадянства і професійної відповідальності [К. Schwab, 2015]. Водночас К. Шваб висловлює припущення, що додержання корпораціями наведених принципів ще не є гарантією стійкого розвитку. Бізнес, який за суттю і формами діяльності стає глобальним, повинен постійно вдосконалювати, наповнювати новим змістом взаємодію з інститутами зовнішнього середовища, бути готовим до нових форм партнерства та мережевої взаємодії. Позитивні та негативні наслідки такої взаємодії також ґрунтовно викладено в іншому дослідженні [І. Ф. Гнибіденко, А. М. Колот, О. Ф. Новікова, 2006].

Наголошуючи на особливій місії організацій за сучасних умов, змушені, водночас, констатувати, що нині бізнес-організації часто не виправдовують сподівань щодо прориву в напрямку соціально відповідальної діяльності.

А тому ще раз повторимо, що автори статті є палкими прихильниками ідеї посилення ролі згаданої раніше тріади в забезпеченні стійкого розвитку. Водночас наголошуємо на тому, що становлення нової за змістом і конфігурацією тріади «ринок – держава – бізнес» автоматично не забезпечує ані стійкого розвитку, ані соціалізації відносин між провідними соціальними силами. Дана тріада має значні потенційні можливості й перспективи, проте реалізація їх потребує створення та задіяння цілого комплексу організаційних, економічних, правових та інших механізмів і інструментів [див. детальніше: Колот А. М., 2010].

Отже, нова конфігурація суспільного феномену «ринок – держава – бізнес» чекає на глибоке наукове опрацювання. Вкрай важливо по-новому, з висоти XXI століття, виписати роль та функціональне навантаження кожного зі складників цієї тріади, їх взаємодію у процесі забезпечення стійкого соціалізованого розвитку. У цій тріаді, на наше переконання, особливу місію мають виконувати бізнес-організації. Змушені, однак, констатувати, що нині бізнес-організації часто не виправдовують сподівань щодо прориву в напрямку соціально відповідальної діяльності. Очевидно, що коли стає «менше» держави в соціальному розвитку, то це «менше» має бути заміщене кимось і чимось. Держави має бути стільки, скільки треба. Ця формула проста й очевидна за змістом. Утім потребує роз'яснення, що ж слід розуміти під цим «треба». Кліше, яке перекочує з однієї публікації в іншу, є таким. Державне регулювання, або потреба звернення соціуму до послуг держави, пояснюється чотирма основними причинами: недосконалою конкуренцією, неадекватністю інформації, існуванням суспільних благ та наявністю негативних екстерналій [Р. И. Зименков, 2016]. Визнаючи вагомість цих причин, водночас наголошуємо на тому, що реалії потреби масштабної й різновекторної участі держави в суспільній життєдіяльності набагато ширші [World Investment Report. — 2011. — Р. 30]. Ми твердо переконані, що існують мінімально потрібні та максимально допустимі межі втручання держави в економіку ринкового типу [див. детальніше: А. М. Колот, 2011].

Висновки. Визнаючи внесок економічної науки і наявних шкіл у наукове забезпечення розвитку інститутів економіки та постіндустріального суспільства в цілому і опрацювання сучасних форм їх взаємодії, зокрема, водночас змушені констатувати, що наукові здобутки в цій царині нерідко межують із поразками. Немало представників сучасних економічних шкіл і, передусім, неокласичного спрямування, продовжують продукувати безліч ідей, суджень, концептів, які повністю заперечуються практикою сьогодення. Складовою їх є ті, що належать Фрідріху фон Хайеку і його однодумцям у вигляді широко відомих мантр на кшталт: вільний ринок усе розставляє на свої місця або ринок створює «спонтанний порядок».

Проведене дослідження переконливо доводить, що у відносинах між основними інститутами сучасної економічної системи відбуваються глибокі й водночас різновекторні зміни, які не мають однозначної оцінки.

Сучасна економічна теорія, як неодноразово зазначалося, має чимало вад, і однією з них є намагання користуватися методичним арсеналом вчорашньої доби та нехтувати міждисциплінарною практикою. Водночас характерними є спроби деяких дослідників економічної проблематики подати окремі концепти, судження, проекти як такі, що вже працюють, тобто бажане видається за дійсне. Так сталося і з новим концептом забезпечення стійкого розвитку на засадах взаємозв'язку та взаємодії інститутів, якими постають ринок, держава, бізнес. Практика господарювання лише опановує мистецтво розподілу ролей між цими інститутами та здійснює перші кроки з оптимізації наявних механізмів їхньої взаємодії. Проте вже лунають переможні реляції, що згадана раніше тріада успішно функціонує, а бізнес-організації демонструють небачену соціальну відповідальність.

Ми дотримуємося іншої думки. Нас бентежить асиметрія, що склалася на полі соціального розвитку. Ідеться про те, що під впливом низки чинників внутрішнього і зовнішнього характеру, як об'єктивного, так і суб'єктивного походження, у більшості розвинених країн світу відбувся «відкат» від колишніх завоювань держав соціального типу. Очікування, що відбудеться адекватне заміщення втрачених позицій держави соціально відповідальною діяльністю з боку бізнесових організацій, не справдилося. Доводиться визнати, що соціальна відповідальність бізнесу і за обсягами, і за ефективністю не відповідає потребам і сподіванням соціуму [див. детальніше: А. М. Колот, 2014]. Ще раз наголосимо, що сьогодні існує об'єктивна потреба широкої участі бізнесових структур у розв'язанні нагальних завдань соціального розвитку. За обмежених перерозподільних можливостей держав бізнес мав би перетворитися на основного постачальника соціальних послуг, у тому числі тих, що традиційно розглядались як сфера державної участі. Окрім того, в новій моделі соціальної держави важливого значення набуває соціально відповідальна діяльність людини.

Водночас є всі підстави стверджувати, що реалії сьогодення засвідчують становлення нової за змістом і конфігурацією тріади «ринок – держава – бізнес». У цій тріаді рельєфно виявляється нова роль бізнес-організацій та необхідність підвищення їх внеску у розв'язання завдань стійкого економічного і соціального розвитку. Судження і концепти, які містяться в цій статті, свідчать, що саме бізнес і створювані ним організації мають стати провідною ланкою у механізмі узгодження індивідуальних і суспільних інтересів і в забезпеченні стійкого розвитку. З огляду на викладене, не можна не погодитись із думкою відомого американського соціолога Д. Белла, який стверджує, що бачення корпорації лише як економічного інструменту свідчить про повне нерозуміння значення соціальних перетворень за останні півстоліття [D. Bell, 1976]. Виконане дослідження переконує й у тому, що нового усвідомлення потребують сучасні роль і місце держави в забезпеченні стійкого розвитку.

Щоб не допустити дальших соціальних втрат, кожне суспільство має прагнути вирішувати триєдине завдання: 1) зберігати важелі прямого й опосередкованого впливу держави на забезпечення стійкої позитивної соціальної динаміки, адже класична соціальна держава має трансформуватись у неопатерналістську за умови збереження сильних соціальних функцій; 2) створювати умови для трансформації соціальної відповідальності у провідну складову корпоративного управління та опанування в цій сфері сучасної філософії, яка має бути така: корпоративна соціально відповідальна діяльність потрібна самій бізнес-організації не менше, ніж інститутам держави й суспільства; 3) розвивати систему соціальних взаємодій через залучення соціальної діяльності та соціально відповідальної поведінки людини як відображення її органічного зв'язку із суспільством.

Усвідомлені, соціально відповідальні дії мають розпочинатися з інноваційно орієнтованого мислення, нових, нетрадиційних суджень. Сміливість думки – це перший сміливий крок відповідальної людини, яка здатна змінити оточуючий світ на краще.

Автори усвідомлюють, що не всі їх твердження та висновки будуть сприйняті потенційними читачами. Не виключено, що деякі із них викличуть певні заперечення. Втім це нормальне явище у науковому пошуку відповіді на непрості запитання, які щоденно постають перед кожним із нас. Головне, щоб оприлюднене породжувало нові думки, спонукало до роздумів, критичного сприйняття реалій сьогодення, креативних пропозицій, інноваційних соціально-економічних проектів.

Література

1. Бергин Э. Великая революция идеи : возрождение свободных рынков после Великой депрессии / Э. Бергин, пер. с англ. А. А. Столярова; науч. ред. А. В. Куряев. – М.: Мысль, 2017. – 328 с.
2. Гальчинський А. Економічна методологія. Логіка оновлення : курс лекцій / А. Гальчинський. – К. : АДЕФ – Україна, 2010. – 566 с.
3. Гейтс, Билл. Дорога в будущее / Б. Гейтс ; пер. Ю. Е. Купцевич. – М. : Изд. отд. "Рус. ред." ТОО "Channel Trading Ltd.", 1996. – 312 с.
4. Гринберг Р. С. Свобода и справедливость. Российские соблазны ложного выбора / Р.С.Гринберг. – М.: магiстр: ИНФРА-М., 2012. – 416 с.
5. Грищенко А. А. Искать адекватные ответы на вызовы информационно-сетевой экономики // Экономика для человека; социально-ориентированное развитие на основе прогресса реального сектора. Материалы Московского экономического форума. / Под ред. Р. С. Гринберга, К. А. Бабкина, А. В. Бузгалина. – М.: Культурная революция, 2014. – С. 92-98.
6. Дарендорф Р. Недавние изменения в классовой структуре современной Европы, М.: Академия, 1964. – 180 с.
7. Зименков Р. И. Сотрудничество американского государства и бизнеса в решении социальных проблем / Р. И. Зименков, Е. Б. Завьялова // США, Канада: экономика, политика, культура. – 2016. – Вып. 2. – С. 50–60.

8. *Кастельс М.* Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс. — М. : ГУ ВШЭ, 2000. — 608 с.
9. *Колот А. М.* Людина і нова економіка: теоретико-методологічний аналіз взаємодії та домінант розвитку / А. М. Колот, О. І. Кравчук // Економічна теорія. — 2015. — № 1. — С. 5-25.
10. *Колот А. М., Герасименко О. О., Поплавська О. М.* До формування нової моделі соціальної держави // Україна : аспекти праці. — 2017. — №1-2. — С. 3-15.
11. *Колот А. М.* Держава і бізнес: новітні тенденції взаємодії та забезпечення стійкого розвитку / А. М. Колот, О. М. Поплавська // Соціально-трудові відносини: теорія та практика. — 2016. — № 2. — С. 8-15.
12. *Колот А. М.* Еволюція ролі держави та інструментарію її впливу на розвиток соціально-трудової сфери / А.М. Колот // Соціально-трудові відносини: теорія і практика. Збірник нау-кових праць. — Київ: КНЕУ, 2011. — С. 122-142.
13. *Колот А. М.* Розвиток наук про працю та соціально-трудові відносини на засадах міждисциплінарності / А. М. Колот // Соціально-трудові відносини: теорія та практика. — 2014. — № 1. — С. 7–27; № 2 — С. 7–26.
14. *Коэльо П.* Мактуб. М.: АСТ : Астрель, 2008. — 292 с.
15. *Рейнерт Эрик С.* Спонтанный хаос. Экономика эпохи рецессии / Эрик С. Рейнерт ; [пер. с норв. А. В. Наумовой]. — М. : Политическая энциклопедия, 2017. — 190 с.
16. Соціальна безпека: теорія та українська практика : монографія / І. Ф. Гнибіденко, А. М. Колот, О. Ф. Новікова та ін.; За ред. І. Ф. Гнибіденка, А. М. Колота, В. В. Рогового. — К. : КНЕУ, 2006. — 292 с.
17. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку : монографія / [А. М. Колот, О. А. Грішнова та ін.] ; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Колота. — К. : КНЕУ, 2012. — 501 с.
18. *Колот А. М.* Корпоративна соціальна відповідальність: еволюція та розвиток теоретичних поглядів / А. М. Колот // Економічна теорія. — 2013. — № 4. — С. 5-26.
19. *Тоффлер Э.* Шок будущего. — М. : АСТ, 2008. — 560 с.
20. *Эльянов А.* Государство в системе догоняющего развития // МЭиМО. — 1998. — №3. — С. 60–63.
21. *Хейлбронер Р.* Экономические проблемы постиндустриального общества. М., 1973. — 205 с.
22. Are State-Owned Enterprises Emerging to Become Serious Competitors? // News Blaze. — 17.03.2012
23. *Bell, D.* (1976). The Coming of Post-Industrial Society. New York: Basic Books. — 507 p.p.
24. *Budäus, D.; Grüb, B.* (2008). Public Private Partnership / Wirtschaftswissenschaftliches Studium, Seite 586-590.
25. *Christensen, B.* Qualifikationsanforderungen und Arbeitsformen in der Neuen Okonomie // Kieler Arbeitspapier. — 2001. — №1081. — 60 s.
26. *Crouch, C.* (2011). The strange non-death of neoliberalism. Cambridge: Polity Press, 224 pp.
27. Economics for the Curious. Inside the Minds of 12 Nobel Laureates. By Robert M. Solow (Editor). — 2014. — Chicago and London. The University of Chicago Press, 206 p.p.
28. *Florida, R.* (2002). The Rise of the Creative Class. And How It's Transforming Work, Leisure, Community, and Everyday Life. — 404 p.p.

29. *Fligstein, N.* (2001). *The Architecture of Markets: an Economic Sociology of Twenty-First-Century Capitalist Societies.* Princeton, NJ: Princeton University Press, 274 p.p.
30. *Hodson, W.* (1993). *Intellectual Capital. How to Build It, Enhance It, Use It.* N.Y.: John Wiley and Sons, Inc.
31. *Niiniluoto, I.* (2003). *Philosophy in Finland – the Cultural Setting.* – *Poznan Studies in the Philosophy of the Sciences and the Humanities. Analytic Philosophy in Finland.* – Vol. 80. – P. 11-41.
32. *Kahn, H. Wiener, A.* (1967). *The Year 2000. A Framework for Speculation on the Next 33 Years.* L. – 431 p.p.
33. *Klodt, H.* (2003). *Die neue Ökonomie: Erscheinungsformen, Ursachen und Auswirkungen. Eine Heinz Nixdorf Studie.* – 248 p.p.
34. *Kolot, A. M.* (2012). *Asymmetries in Social Labour Sector Development: Manifestations, Causes and for Overcoming.* – *Actual Problems of Economics.* – Vol. 6 (132). – P. 205-211.
35. *Kreibich, R.* (1986). *Die Wissenschaftsgeselsch von Galilei zur High-Tech-Revolution.* – Frankfurt am Main: Suhrkamp. – 804 s.s.
36. *Masahiko, A.* (2010). *Corporations in Evolving Diversity. Cognition, Governance, and Institutions.* Oxford University Press, 232 p.p.
37. *Mises, L.* (1985). *Omnipotent Government: The Rise of Total State and Total War.* Libertarian Press. – 291 p.p.
38. *Mises, L.* (2009). *Socialism: an Economic and Sociological Analysis / L. Mises.* – Auburn, 2009. – 596 p.p.
39. *Perkin, H.* (1996). *Third Revolution: Profesional Elites in the Modern World.* L.A., N. Y.: Routledge. – 272 p.p.
40. *Quiggin, J.* (2012). *Zombie Economics: How Dead Ideas Still Walk among Us,* 288 p.p.
41. *Samuelson, Paul Anthony,* (2010). *Economics / Paul A. Samuelson, William D. Nordhaus.* — 19th, Boston : McGraw-Hill Irwin, – The McGraw-Hill series economics, 403 p.p.
42. *Shaiken, H.* (1985). *Work Transformed. Automation and Labour in the Computer Age.* N.Y.: Holt, Rinehart and Winston, 306 p.p.
43. *Stigler, G.* (1961). *The Economics of Information.* – *Journal of Political Economy,* June, 1961, v. 69, p.p. 213-225.
44. *Schwab, K.* (2015). *Business in a Changing World: Stewarding the Future / K. Schwab // Foreign Affairs.* – Tuesday. – 06.01.2015.
45. *Toffler, A.* (1980). *The Third Wave.* NY : Morrow.
46. *Werner, H.* (1999). *Public Private Partnership Chapter Kommunalpolitik,* pp. 552-570.
47. *World Investment Report.* – 2011. – P. 30.